

Proměny norské politiky

VLASTIMIL HAVLÍK*

Abstract: Developments in Norwegian Politics

This article tries to analyze the evolution of the Norwegian political and party systems which are considered to be exponents of the so-called Nordic model of political system. Besides describing attributes and trends of the political and party systems in Norway, the author deals with the election to the Stortinget held in September 2005. This electoral contest has brought new elements into the Norwegian political system, e. g. a new form of government composition and possibly new patterns of party competition (restructuring competing party-blocs, reinforcing cooperation between left-wing political parties).

Keywords: Norway, elections, Norwegian Labour Party, moderate pluralism, polarized pluralism

1. Úvod

Norský stranicko-politický systém představuje příklad severského typu stranicko-politických systémů. Cílem předkládaného textu je představení a charakteristika hlavních rysů a evoluce norského stranicko-politického systému s poukazem na některé aspekty tzv. severského modelu. Text je přitom primárně zaměřen na analýzu vývoje systému politických stran, který až do 70. let 20. století bylo možno označit za příklad „zamrznutí“ ve smyslu konceptu Steina Rokkana a Seymoura M. Lipseta. Po „volebním zemětřesení“ v roce 1973 se vývoj stranické soustavy stabilizoval, loňské parlamentní volby však naznačily změny, jimiž norská politika může v budoucnu projít. Z tohoto důvodu je nikoli nepodstatná část příspěvku věnována analýze voleb v roce 2005 se zaměřením na objevení se nových aspektů v interstranických relacích s potenciálním dopadem na podobu stranické soutěže.

Jedním z motivů pro sepsání tohoto textu je přitom prozatím relativně nízká míra akcentu, jenž je doposud v českém politicko-vědním prostředí skandinávským stranicko-politickým systémům věnován.¹

* Autor je studentem doktorského studijního programu na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Poštovní adresa: Katedra politologie FSS MU, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: havlik@fss.muni.cz.

2. Severský model a norský stranicko-politický systém

Staré latinské označení „Scandia“ se vztahovalo ke třem zemím na severu Evropy: Dánsku, Norsku a Švédsku, které později ve středověku zformovaly vlastní státní útvary. Pro zmíněné státy je typická nejen jazyková podobnost, relativně vysoká míra etnické homogenity a vysoká vyspělost ekonomiky kombinující prvky tržního hospodářství s rozsáhlým sociálním státem, ale i podobné fungování politického systému, pro něž se vžil označení „severský model“. Zbylé dvě země, jež bývají řazeny k severským státům – Finsko a Island, se v několika ohledech od dánského, norského a švédského politického systému liší. Zároveň je nutno konstatovat, že pochopitelně ani dánský, norský a švédský politický systém nejsou totožné a při bližším pohledu lze nalézt řadu partikulárních, nicméně důležitých distinkcí.

V odborné literatuře (srov. Arter 1999, Lane, Ersson 1996, Petersson 1994: 31–38) bývají často skandinávské politické systémy popisovány jakožto amalgám kompetitivní a kompromisní politiky smíchaný s prvky politické a sociální kooperace. Všechny skandinávské systémy můžeme klasifikovat jako parlamentní systémy vlády, pro systém politických stran je typický multipartismus, volební systém je poměrný, časté jsou menšinové vlády, charakteristický je rozvinutý stát blahobytu (*welfare-state*) s významnou rolí korporativismu (srov. Blom-Hansen 2000: 159–171, Lægreid, Roness 2000: 171, Pedersen 2002, Petersson 1994: 32–33). Na následujících řádcích se omezíme vzhledem k zaměření textu i vzhledem k jeho relativně skromnému rozsahu na popis norského volebního systému, analýzu evoluce systému politických stran do voleb v roce 2005 a s ní souvisejícími modely vládních koalic, které se v Norsku uplatnily.

2.1 Poměrný volební systém

Pro všechny země severského regionu je typická existence listinného poměrného volebního systému. Kromě Finska, jehož volební systém bývá někdy nazýván jako kvasilistinný (Taagepera, Shugart 1989: 25, srov. Havlík et al. 2004: 117–118, Reynolds, Reilly 1997: 90), operují všechny volební systémy s tzv. kompenzačními mandáty, které mají zajistit co největší proporcionalitu – tedy co „nejvěrnější“ přepočítání hlasů na mandáty. Případnou disproportionálnost na úrovni volebních obvodů způsobenou jejich velikostí nebo působením volebního dělitele mají napravit kompenzační mandáty přidělované na celostátní úrovni těm politickým stranám, jež splnily určité kritérium (ve většině případů se jedná o překročení volební klausule, případně získání přímého mandátu v určitém počtu volebních obvodů nebo získání určitého počtu hlasů ve volebním regionu – srov. např. Havlík et al. 2004: 132–135, Lebeda 2001: 443, Lijphart 1994: 32). Počet kompenzačních mandátů se u volebních systémů jednotlivých severských zemí liší. Největší podíl kompenzačních mandátů na celkovém počtu křesel má dánský volební systém (téměř 23%), jenž bývá řazen k nejproporčnějším volebním systémům vůbec, naopak nejmenší podíl kompenzačních mandátů vykazuje švédský volební systém (11,2%).

Poměrný volební systém byl v Norsku zaveden v roce 1920, když nahradil do té doby používaný většinový systém.² Země byla na základě volební reformy rozdělena do několika vícemandátových obvodů, jako volební formule byl používán d'Hondtův dělitel (dělí se

postupně čísla 1, 2, 3...). V roce 1953 byl zároveň se zrušením rozdělení volebních obvodů na venkovské a městské nahrazen d'Hondtův dělitel modifikovanou verzí dělitele Sainte-Laguë (dělí se postupně čísla 1,4; 3, 5, 7...).³ Od roku 1985 se pak rozdělují mandáty na dvou úrovních, když došlo jednak ke zvýšení celkového počtu mandátů a jednak k tomu, že část mandátů byla vyčleněna jako kompenzační.

V současnosti (od roku 2003) je pro volební účely rozděleno území Norska na 19 volebních obvodů odpovídajících správnímu rozdělení země a jejichž velikost se pohybuje v rozmezí 4–17 mandátů. V první fázi se přiděluje 150 mandátů na úrovni jednotlivých volebních obvodů podle modifikovaného dělitele Sainte-Laguë. Následuje přidělení 19 kompenzačních mandátů, přičemž každému volebním obvodu je vyhrazen jeden kompenzační mandát. Právo účastnit se rozdělování křesel mají pouze politické subjekty, které obdržely v celostátním měřítku nejméně 4 % hlasů.

Neexistence volební klausule na úrovni volebních obvodů, velikost volebních obvodů a používaná volební formule mají za následek existenci relativně mírných podmínek nutných pro získání mandátu ve Stortingu. Jako doklad předchozího tvrzení lze uvést příklad liberálů, kteří v 70. a na začátku 80. let 20. století získali parlamentní zastoupení s volebním ziskem pohybujícím se v rozmezí 3,2–3,9%. Podobně umožnilo v roce 2001 nastavení volebního systému společně s teritoriální koncentrací volební podpory získání mandátu Steinaru Bastesenovi z Pobřežní strany, známému velrybáři typického svým oděvem z tulení kůže, (Kystpartiet – KP).⁴ Ani jedna z formací se nicméně následně vzhledem k nízkému volebnímu zisku (méně než 4%) neúčastnila rozdělování kompenzačních mandátů.

2.2 Vývoj systému politických stran do počátku 21. století

Ve výčtu typických rysů politického systému skandinávských zemí od 20. let 20. století bývá uváděn pětistranický formát systému politických stran, který nahradil předchozí bipartistickou soutěž konservativní a liberální strany. Na levici se objevuje sociálnědemokratická strana získávající postupně roli v Sartorihovo terminologii (pre)dominantní formace, vedle níž (případně odštěpením od ní) se etabluje revolučně laděná komunistická strana, zatímco pravici reprezentují konservativní a liberální strana a rovněž strana agrární, hájící zájmy venkova. Naznačenou představu podoby stranického systému skandinávských zemí je nutno chápat jakožto generální a schématickou, jíž odpovídá víceméně pouze Švédsko (srov. Arter 1999: 50–67, Lane, Ersson 1996: 258, Petersson 1994: 40–41). Na odlišnosti Norska od modelu pětistranického systému se zaměří při popisu vývoje stranického systému následující odstavce.

Počáteční desetiletí fungování stranicko-politické scény se i v Norsku nesla ve znamení bipartistické kompetice mezi organizačně volně uspořádanými konservativci – Høyre (v norštině pravice, H) a liberály – Venstre (v norštině levice, V). Obě politické formace datují svůj vznik do roku 1884, i když neformálně fungovaly již v prvních desetiletích 19. století. Zatímco podpora liberálů vycházela z kombinace nacionálně populistické ideologie mající kořeny ve venkovských a periferních oblastech Norska a z protestu radikálních městských hnutí usilujících o ukončení politické hegemonie byrokratických elit, konservativci se opírali v prvé řadě o skupinu centrálních elit, která se shodovala s H ve snaze o zachování ústavy z roku 1814 a společenského status-quo (srov. Rokkan 1967: 371–374, Urwin 2000: 38). Při

profilování obou formací hrála nezanedbatelnou roli rovněž tzv. jazyková otázka, jež nabyla politické relevance po zahájení pravidelného zasedání parlamentu v roce 1869. Snaha nacionalistů po norském osamostatnění tak našla svůj odraz rovněž na lingvistické úrovni, kdy se vytvořily dvě verze norštiny. První z nich, tzv. landsmål či nynorsk, byla syntézou různých dialektů z rurálních oblastí převážně na západě Norska a dominovala hlavně na venkově. Druhá varianta, tzv. riksmål či bokmål, vycházela svou strukturou a pravopisem z dánštiny, svou výslovností a slovní zásobou se blížila mluvě používané ve východní části norského území. Riksmål převládal zejména u vzdělaných vrstev městského obyvatelstva.⁵ Liberálové, kteří na rozdíl od konservativců podporovali úplnou nezávislost Norska na Švédsku, zvítězili ve volbách 1879 i v roce 1882 a jejich úsilí směřovalo v první řadě k uznání principů parlamentní formy vlády (zejména odpovědnost vlády parlamentu – Stortingu), čemuž ovšem nebyl nakloněn švédský (a vzhledem k formě vlády – personální unii – i norský) panovník Oskar II. Spory mezi hlavou státu a parlamentní většinou dospěly do fáze, kdy se občanská válka jevila jako reálné vyústění konfliktu. Během roku 1884 však byl procedurou impeachmentu odvolán konservativní premiér Christian August Selmer a nový kabinet vytvořili liberálové. Zároveň se Oskar II. zavázal respektovat princip odpovědnosti vlády parlamentu a uznal samosprávu Norska. Jak již bylo uvedeno výše, úplné nezávislosti dosáhlo Norsko v roce 1905 (Arter 1999: 32–33, Rokkan 1967: 375–377).

Dosavadní bipartistický formát i typ (Sartori 2005) stranického systému charakteristický soutěžením konservativců s liberály⁶ je narušen se vznikem a fungováním sociálnědemokratické Norské strany práce (Det Norske Arbeiderparti – DNA), při jejímž etablování v roce 1887 hrála důležitou roli Konfederace odborových svazů (LO), a Agrární strany (Bondeparti – BP). Po dlouhou dobu ubíral DNA na relevanci a velikosti parlamentního zastoupení většinový volební systém. Po zavedení poměrného volebního systému v roce 1920 ruku v ruce s rostoucím počtem průmyslového dělnictva se stává sociální demokracie nejsilnější norskou politickou stranou. Nicméně ještě předtím došlo v rámci v té době prosovětsky orientované sociální demokracie ke štěpení v důsledku sporu o členství v Kominterně (DNA byla jejím členem od roku 1919). Umírněné křídlo zformovalo v roce 1921 Norskou sociálnědemokratickou stranu. O dva roky později však DNA Kominternu opustila, v důsledku čehož založila část jejích bývalých členů Komunistickou stranu Norska (Norges Kommunistiske Parti – NKP). V roce 1927 se do DNA vrátila část „pravicových“ zběhlíků a ve volbách zvítězila sjednocená Strana práce se ziskem 36,8% hlasů (srov. Day 2002: 359, Petersson 1994: 46, Rokkan 1967: 395; 397, Urwin 2000: 39). Vznik komunistické strany v Norsku tak v kontextu skandinávské politiky představuje výjimku. Zatímco v případě ostatních zemí vznikla komunistická strana odštěpením od umírněné sociální demokracie (švédská komunistická strana se etablovala tímto způsobem v roce 1917, ve Finsku v roce 1918, dánská v roce 1919 a na Islandu v roce 1930), v Norsku byl tento proces do jisté míry opačný. Norská sociální demokracie byla původně revolučně laděná a predisposici pro vznik „standardní“ sociálně-demokratické Strany práce tak znamenala až secese jejího umírněného křídla a jeho pozdější fúze se „zbytkem“ původní Strany práce. Od roku 1927 nepoznaly norské volby jiného vítěze než DNA (v letech 1945 až 1957 získali ve volbách sociální demokraté dokonce nadpoloviční většinu křesel ve Stortingu), která vytvořila až na výjimky pravostředových koalic všechny vlády (povětšinou menšinové – viz níže).

V roce 1920 vzniká Agrární strana (Bondeparti – BP) jako výsledek nespokojenosti Svazu rolníků (Norges Bondelag) z dosavadní spolupráce s liberály. Jak samotný název formace napovídá, BP hájila zájmy zemědělsky orientovaného voličstva ve venkovských oblastech Norska, a v meziválečném období se její voličská podpora ustálila nad hranicí 10 procent. V roce 1959 se agrárníci přejmenovali na Stranu středu (Senterparti, SP) ve snaze rozšířit vlastní voličskou základnu v důsledku úbytku přirozeného agrárního elektorátu. Rozšíření dosavadního pětistranického formátu na systém šesti relevantních stran (a tím odchylku od výše zmíněného modelového uspořádání) znamená vznik Křesťanské lidové strany (Kristelig Folkeparti – KrF), jež se etablovala v roce 1933 secesí přísně luteránsky naladěné části liberálů. KrF se profilovala zejména na dvou tématech. Prvním z nich byl odmítavý pohled na reformní vývoj v rámci luteránské církve, druhým pak snaha o opětovné zavedení prohibice (schválené referendem v roce 1918, ovšem v roce 1926 opět na základě referenda zrušené) (Urwin 2000: 39–40).

K významným změnám v do té doby relativně stabilním stranickém systému dochází od 60. let. V roce 1961 vzniká odštěpením od DNA Socialistická lidová strana (Sosialistisk Folkeparti – SF), která nesouhlasila s členstvím Norska v NATO. Ihned po svém vzniku získala parlamentní zastoupení a ve stranickém systému nahradila marginalizovanou NKP, když zaujala pozici nalevo od sociálních demokratů. Ke změně formátu systému došlo po „volebním zemětřesení“ v roce 1973, kdy narůstající volatilita (nestabilita voličských základů jednotlivých formací) a relevance „výbušného“ tématu vstupu země do ES s sebou přinesly jednak významný pokles podpory sociální demokracie (poprvé od konce druhé světové války klesla její podpora pod 40% hlasů, naopak posílila SF, jež vytvořila Socialistickou volební alianci s NKP) a jednak nástup nové formace na parlamentní scénu. Onou novou formací byla protestně laděná a do značné míry monotematická Strana Anderse Langeho pro radikální snížení daní a veřejných výdajů, které se podařilo oslovit nezanedbatelných 5% voličů. Po Langeho smrti v roce 1974 nastoupil do čela strany Carl Ivar Hagen. V roce 1977 změnila strana název, nechavši se inspirovat v sousedním Dánsku, na Stranu pokroku (Fremskrittspartiet – FrP). FrP se později profilovala vedle daňové problematiky na imigrantské otázce, kdy se zasazovala o restriktivnější přístup vůči přistěhovalcům (srov. Bjørklund 2003: 10–16, Bjørklund, Goul Andersen 1999, Pettersen 2000).

Vyšší míra fragmentace systému od poloviny 70. let, nekoalovatelnost obou formací na okrajích politického spektra (Levicové socialistické strany, Sosialistisk Venstreparti – SV, která vznikla v roce 1975 transformací Socialistické volební aliance, a pravicové FrP) a v průměru nižší volební zisky DNA⁷ způsobily, že se průvodním rysem norského politického systému od 70. let stala existence slabých (míněno počtem poslanců vládních stran) menšinových vlád, ať už jednobarevných sociálnědemokratických, tak středopravých koalic.

Na základě předchozího výkladu se pokusíme o teoretické zachycení norského systému politických stran, přičemž lze jeho vývoj chronologicky rozčlenit na tři etapy: 1) vývoj v období do 20. let 20. století, 2) období od 20. let do přelomu 60. a 70. let 20. století, 3) vývoj od 70. let 20. století po současnost.

Pro první fázi vývoje stranického systému je typická bipartistická soutěž konservativců s liberály (původně v podobě organizačně volnějších uskupení). Ačkoli parlamentní zastoupení získávalo více subjektů, na fungování systémů neměly významný vliv. Pro dané období

je tak typické víceméně pravidelné střídání jednobarevných vlád liberálů nebo konservativců za temporální podpory části bývalých poslanců Liberální strany.

Ke změně bipartistického formátu i mechanismu systému dochází s rozšířením volebního práva a změnou volebního systému z většinového na poměrný, které spoluzapříčinily fragmentizaci stranického systému. Postupně tak získávají relevantní pozici v systému vedle liberálů a konservativců Agrární strana, Strana práce, Komunistická strana a Křesťanská lidová strana. Přibližně od poloviny 20. do poloviny 30. let 20. století nalezneme v systému pět a od vzniku KrF šest relevantních stran. V průběhu 60. let 20. století nahradila ze systémového hlediska Komunistickou stranu, která se potýkala s úbytkem voličské podpory, Socialistická lidová strana. V Sartoriho terminologii se tak formát systému pohyboval na rozhraní omezeného a extrémního multipartismu (srov. Sartori 2005: 123–134).

Pro určení mechanismu systému se jeví jako klíčová pozice DNA, která získává ve 30. letech 20. století pozici dominantní formace.⁸ Dosavadní systém umírněného pluralismu tak prochází proměnou, která se završuje po druhé světové válce, kdy se sociálním demokratům daří získávat absolutní většinu mandátů ve Stortingu a vytvářet jednobarevné vlády bez podpory jiných subjektů. Tato situace trvá až do zmíněného rozkolu v DNA a vzniku SF. Periodu fungování norské stranické soutěže v letech 1945–1961 tak lze v intencích Sartoriho typologie označit jako systém s predominantní stranou. Od začátku 60. let 20. století prochází systém v souvislosti se ztrátou parlamentní většiny sociálních demokratů a kooperací pravostředových stran (viz níže) kvalitativní proměnou. Systém predominantní strany je nahrazen umírněným pluralismem s dvoublokovou soutěží levostředových (SF, DNA) a pravostředových subjektů (H, V, Sp, KrF).

S využitím Lipsetova a Rokkanova (1967) konceptu můžeme norský stranický systém od 20. do 70. let 20. století charakterizovat termínem „zamrznutí“, jež je charakteristické existencí stabilních a silných vazeb voličů na jednotlivé politické strany, projevující se mimo jiné relativně konstantní (bez větších výkyvů) voličskou podporou jednotlivých politických stran (viz Tabulka 2).

Třetí fáze vývoje norského systému začíná „výbušným“ rokem 1973, jenž zahájil „rozmrzovací“ fázi vývoje norského stranického systému doprovázenou objevením se nových formací (Langeho strana, pozdější FrP) a nárůstem volatility. Rozvolnění sociální struktury společnosti oslabilo pozici „tradičních“ politických stran, na relevanci nabyla nová témata jako členství Norska v Evropském společenství.

Dochází tak k překročení v Sartoriho pojetí kritické hranice 5–6 šesti stran a formát systému lze označit jako extrémní multipartismus.⁹ Tím jsou sice splněny mechanické predispozice pro typ polarizovaného pluralismu, sám Sartori (2005: 158–159) v době sepsání svého díla (v polovině 70. let) hovořil v souvislosti s proměnami norského systému (s vědomím možné předčasnosti svých závěrů) o tom, že se blíží fázi semipolarizace a nepatří do polarizovaného typu.

I s časovým odstupem lze říci, že norský stranický systém v období od roku 1973 není možné zařadit do kategorie polarizovaný pluralismus a podoba stranické soutěže naplňuje *převážně* znaky umírněného pluralismu. Hlavní skutečností podporující naše tvrzení je neexistence bilaterální antisystémové opozice. Na pravém kraji politického spektra se nachází Strana pokroku, nicméně tu nelze chápat jako striktně antisystémovou (zpochybňující legitimitu politického systému jako celku), ale spíše jako protestní stranu vystupující proti některým aspektům systému (typicky proti státu blahobytu). Podobné lze uvést u SV, jejíž kritika

směřuje zejména do zahraničně politické dimenze norské politiky (členství v NATO, vztah k EU). Navíc pozice Levicových socialistů doznala významného posunu po volbách v roce 2005, kdy se SV stala součástí levostředové vlády společně s DNA a Sp (viz níže část textu věnovanou volbám v roce 2005).

Podoba stranické soutěže nespĺňuje ani další z charakteristických rysů polarizovaného pluralismu, a sice obsazení politického středu, které implikuje nepřítomnost bipolárních interakcí. Jak bylo zmíněno výše, již od začátku 60. let 20. století se stala pro stranický systém typická bipolární soutěž, již nenarušila ani zvýšená fragmentace systému v souvislosti s výsledky voleb v roce 1973 a stabilizací relevantní pozice FrP.

Jako obtížnější se jeví zachycení centrifugálních/centripetálních tendencí v systému, kdy na jedné straně sice nelze pominout oproti předchozímu období v průměru nižší volební zisky sociální demokracie a Strany středu, na druhou stranu nelze ani vysledovat *kontinuální* posilování voličské přízně formací nacházejících se na okraji politického spektra.¹⁰ V této souvislosti se tak nachází norský stranický systém na pomezí umírněného a polarizovaného pluralismu.

Ani ostatní znaky polarizovaného pluralismu (ideologizace politiky, politika trumfování, licitace, nesplnitelné sliby) nebylo lze v systému ve větší míře vysledovat. Tuto skutečnost je možno přičíst především vysoké ekonomické úrovni Norska, jež bývá opakovaně řazeno k nejvyspělejším zemím světa. Absence výrazných problémů v socio-ekonomické oblasti tak ponechává pouze limitovaný prostor pro manifestaci politického radikalismu.

Při bližším pohledu na pozici sociální demokracie, přes snížení volební podpory od 70. let 20. století si i v poslední čtvrtině 20. století nadále udržela DNA postavení zdaleka nejsilnější politické formace a její menšinové kabinet, opírající se v parlamentu převážně o hlasy SV, představovaly nejběžnější výstup voleb. Jedinou alternativu menšinovým vládám sociálních demokratů představovaly i vzhledem k dvoublokové povaze stranicko-politické kompetice koalice pravostředových stran. Můžeme konstatovat, že postavení DNA v norském systému politických stran odpovídalo Duvergerovu i Sartoriho pojetí dominantní strany. V Blondelově typologii stranických systémů¹¹ představovalo Norsko vzhledem k voličské podpoře sociální demokracie až do druhé poloviny 80. let vícestranický systém s dominující stranou (viz Tab. 2). Počínaje rokem 1989 klesly volební zisky DNA pod hranici 40% a norský systém politických stran již nespĺňoval základní podmínku systému s dominující stranou. Na druhou stranu vzhledem k výrazně vyšší volební podpoře sociální demokracie oproti ostatním formacím se nejvíce zařazení Norska k vícestranickým systémům bez dominující strany jako bezproblémové. Domníváme se tak, že v období ohraničeném volbami v letech 1989–1997 lze hovořit o norském systému politických stran jako o systému s dominující stranou.

2.3 Menšinové vlády – modus vivendi norského politického systému

V období do roku 1920, kdy se v Norsku volilo na základě většinového volebního systému, byla pravidlem existence jednobarevných vlád buď liberálů nebo konservativců podporovaných „odpadlíky“ z liberální strany. Po zavedení poměrného volebního systému a s rostoucí fragmentací stranickopolitické scény následovalo z hlediska složení a trvání vlád nestabilní období. Až do roku 1945 se nepodařilo žádné z politických stran získat parlamentní většinu, normou bylo vytváření menšinových vlád. V letech 1918–1935 se v úřadu vystřídalo 12 (!) minoritních kabinetů, což byl mimo jiné důsledek neschopnosti kooperace pravicových politických

stran pramenící z rozdílných pohledů jednotlivých subjektů na ekonomickou politiku, jazykovou otázku a v neposlední řadě na alkoholovou prohibici. Zdvojnásobení voličské podpory sjednocených sociálních demokratů v roce 1927 (36,8 % hlasů) znamenalo zformování menšinové vlády DNA, jež však neměla dlouhého trvání (pouze devět dnů). Krátká vládní anabáze sociální demokracie a pokles volebního zisku v roce 1930 vedly stranu k reformě svého doposud revolučního marxistického programu. Hospodářská krize, umírněnost programu DNA, nesouhlas agrárníků s politikou liberálů a zároveň ochota sociálních demokratů přistoupit na požadavky BP v oblasti zemědělství vedly v roce 1935 k uzavření tzv. krizového kompromisu (Kriseforliket), jenž přinesl existenci menšinové vlády sociálních demokratů podporované BP (Urwin 2000: 47–48).

Prolomení tradice menšinových vlád znamenal vývoj v období let 1945–1961 (viz Tabulku 3), kdy volební úspěchy DNA¹² umožnily vytvoření jednobarevných vlád sociální demokracie podporovaných majoritou parlamentu. Období majoritních vlád DNA skončilo v roce 1961, kdy od zisku nadpoloviční většiny křesel dělily sociální demokracie dva mandáty. Výsledkem byla menšinová vláda sociální demokracie podporovaná od DNA se odštěpivší SF. Třetí Gerhardsenova vláda vydržela v úřadu pouhé dva roky, když byla v roce 1963 nucena resignovat poté, co ji Storting vyslovil nedůvěru v souvislosti s důlním neštěstím na Svalbardu. Sociálnědemokratický kabinet vystřídala menšinová vláda koalice čtyř ne-socialistických stran (H, KrF, Sp, V), již však po necelém měsíci nahradila opět minoritní vláda DNA. Volby v roce 1965 však skončily pro sociální demokracii faktickou porážkou (a to přesto že získala 43,1 % hlasů a před druhými Konservativci měla náskok 22 % hlasů) a vlády se ujala až do roku 1971 (výjimečně) většinová pravostředová vláda pod vedením Pera Bortena (Sp) (Urwin 2000: 50). Konec osm let trvající Bortenovy vlády znamenaly spory koaličních partnerů týkající se především dvou témat. První z nich bylo spojeno s členstvím Norska v Evropských společenstvích, kdy pouze H se jednoznačně postavila za vstup. Ostatní vládní subjekty zůstaly nad otázkou členství buď rozděleny (KrF, V) nebo byly proti (Sp) (srov. Gstöhl 2002: 136, Madeley, Sitter 2003: 7, Sciarini, Listhaug 1997: 417, Sitter 2004: 3–5). Druhé téma se dotýkalo otázky legalizace interrupcí, jež postavila KrF proti ostatním koaličním partnerům. Následující menšinová vláda sociální demokracie zakončila své působení po necelém roce a půl po neúspěšném referendu o vstupu Norska do ES.¹³ Do voleb v roce 1973 přivedla Norsko koaliční vláda KrF, Sp a V, jejichž poslanci představovali přibližně čtvrtinu (!) členů Stortingu. Ačkoli ve volbách zaznamenala největší pokles volební podpory DNA, zůstala zdaleka nejsilnější politickou stranou a až do roku 1981 navázala na své menšinové vlády z předchozích období. Menšinovou jednobarevnou vládu v čele s Kåre Willochem vytvořili následně i konservativci a to přesto, že pravostředové strany disponovaly ve Stortingu většinou poslaneckých křesel. Důvodem byla jednak obava menších stran z dominance H v rámci vládní koalice a jednak požadavek KrF zrušit zákon legalizující potraty. Později se KrF a Sp staly členy koalice; po volbách v roce 1985, kdy V nedokázala obhájit parlamentní zastoupení, se pravostředová menšinová vláda opírala o hlasy poslanců FrP. Po neúspěchu vlády při hlasování o rozpočtu (FrP se přiklonila na stranu DNA a SV) vytvořila opětovně sociální demokracie menšinovou vládu v čele s legendární Gro Harlem Brundtlandovou, která zůstala na premiérském postu s krátkým intermezem pravostředové vlády J. P. Syse až do roku 1996, kdy ji v čele vlády vystřídal Thorbjørn Jagland¹⁴ (Petersson 1994: 107–108, Urwin 2000: 49–52). Po ztrátě voličské podpory v roce 1997 zůstala

sociální demokracie v opozici¹⁵ a novou vládu v čele s Kjellem Magne Bondevikem (KrF) vytvořil trojlístek pravostředových stran tvořený KrF, Sp a V. Bondevika vystřídal na jaře 2000 sociální demokrat Jens Stoltenberg poté, co Storting odmítl schválit zákon, se kterým spojil Bondevik otázku důvěry a který pojednával o dalším pokračování stavby plynové elektrárny na západním pobřeží. V roce 2001 však DNA zaznamenala nejhorší volební výsledek od 20. let 20. století a do čela pravostředové menšinové vlády, podporované FrP, se postavil opět Bondevik.

Relativně obsáhlá zmínka o historické podobě norské exekutivy měla posloužit k vytvoření si celkového obrazu fungování stranického systému v relaci k formování vládních kabinetů, kdy měly být vyzdvíženy především tři momenty. Za prvé, v naprosté většině případů vládly Norsku od 20. let 20. století menšinové vlády, a to i díky konsensuálním rysům norské politiky umožňujícím menšinovým vládám nalézt parlamentní podporu pro své legislativní návrhy. Výjimku tvoří období po druhé světové válce, kdy predominantní pozice DNA umožnila zformování jednobarevných většinových vlád, Bortenovy pravostředové vlády z druhé poloviny 60. a začátku 70. let a Willochova pravostředová vláda z první poloviny 80. let 20. století. Za druhé, koaliční vlády nebyly nikdy vytvořeny napříč pravolevé dimenze stranickopolitické kompetice.¹⁶ Za třetí, sociální demokracie se nikdy nestala součástí vládní koalice a pokud nemohla vytvořit sama většinovou vládu, vždy se uchýlila k menšinové jednobarevné vládě s podporou různých politických subjektů.

3. Vývoj systému politických stran v letech 2001–2005

3.1 Vývoj po volbách v roce 2001

Krátce po volbách v roce 2001 se iniciativy při sestavování nové vlády ujali konservativci, kteří přizvali ke koaliční spolupráci KrF a Liberály. V říjnu 2001 byla podepsána koaliční dohoda vlády, v jejímž čele stanul Bondevik. Předseda nejsilnější vládní strany – konservativců – Petersen obsadil post ministra zahraničí, lídr konservativních poslanců Per-Kristian Foss se stal ministrem financí. Vládní roli liberálů, kteří disponovali v parlamentu pouze dvěma poslanci, je třeba vidět zejména ve světle snah KrF o omezení dominantní pozice H v kabinetu. Centristé, předchozí vládní partneři KrF a V, zůstali tentokrát v opozici, a to i díky tomu, že během předvolební kampaně vylučovali jakoukoli formu povolební spolupráce s konservativci. Kooperaci s FrP na vládní bázi Bondevik pro přílišné programatické rozdíly odmítl. Nová vládní koalice se tak opírala ve Stortingu o hlasy 62 poslanců ze 165. FrP nakonec vznik vlády podpořila, nicméně svou další podporu podmínila konkrétní podobou vládní politiky.

První obtíže nové menšinové vlády se objevily již na podzim 2001 v souvislosti s přijetím zákona o rozpočtu. FrP nejprve odmítla podpořit vládní návrh rozpočtu, nicméně poté, co Bondevik pohrozil spojením hlasování o rozpočtu s otázkou důvěry vládní koalice, Hagenova strana hlasovala pro schválení rozpočtu. Za obratem postoje FrP je třeba vidět kromě změn, které koalice v původním návrhu rozpočtu učinila, snahu Strany pokroku vyhnout se přímé podpoře vládního kabinetu a zůstat i nadále v roli alternativní a částečně i protestní strany vymezené vůči tradičním pravicovým formacím.

Politika vládní koalice se nesla ve snaze o snížení celkové daňové zátěže a zintenzivnění privatizačního procesu. Úloha vlády při prosazování programu byla ztížena nejen očekávaným zamítavým postojem levicových subjektů, ale také kritikou privatizace či reformy zdravotnictví¹⁷ ze strany FrP a rovněž rozpory mezi koaličními partnery. Např. při řešení energetické otázky, konkrétně problematiky hledání alternativních zdrojů, se KrF postavila proti názoru svých partnerů a odmítla další budování plynových elektráren (Aftenposten, 12. 8. 2004). Z hlediska KrF se jako nešťastný ukázal postup některých křesťanských organizací, které odmítaly zaměstnávat homosexuály a rozvedené. K popularitě KrF nepřispělo ani připomínání Bondevikova výroku z roku 1996, ve kterém se postavil proti uzavírání partnerských svazků osob stejného pohlaví. Premiér se sice od tohoto výroku distancoval, nicméně představitelé KrF se k otázce práv homosexuálů odmítali vyjádřit, což bylo vnímáno s rozpaky i vzhledem k homosexuální orientaci konservativního ministra Fosse (Aftenposten, 24. 2. 2005). Nejednotný přístup koaličních stran provázal i proces přijímání reformy samosprávy. Vědomy si vzájemné názorové diference, z hlediska norské politické scény „výbušné“ téma vztahu země k evropské integraci ponechaly vládní subjekty mimo nastolenou politickou agendu.

Z hlediska personálního došlo během volebního období 2001–2005 v rámci politických stran k několika významným změnám. S novými vedoucími představiteli vstoupila do voleb v roce 2005 hned pětice parlamentních stran. V čele konservativců se objevila po ministru zahraničí Petersonovi Erna Solbergová. Po propadu KrF v komunálních volbách v roce 2003 (6,9%) vyměnil na postu předsedy Valgerdu Svarstad Hauglandovou zastávce mírnějšího přístupu v alkoholové politice Dagfinn Høybråten. V rámci DNA vyvrcholil střet týkající se dalšího směřování strany, kdy na jedné straně stálo Jaglandovo křídlo obhajující tradiční profil DNA založený na co nejširší obhajobě sociálního státu a na straně druhé „reformistické“ křídlo, jehož nejvýraznějším reprezentantem byl Stoltenberg a které usiluje o rozšíření voličského potenciálu „nakročením“ více doprava. Vnitrostranický boj vyvrcholil na počátku roku 2002. Den poté, co nominační výbor strany rozhodl o tom, že nového předsedu DNA zvolí celostátní sjezd, musel být Jagland hospitalizován. O několik týdnů později oznámil, že na post předsedy DNA resignuje. Novým lídrem sociálních demokratů se tak stal Stoltenberg (Day 2002: 359–360).

Během roku 2003 došlo k výměně i v čele Strany středu, kdy Odd Rogera Enoksena vystřídala Åuslag Hagová. Ikona FrP Hagen sice obhájil post předsedy, nicméně oznámil, že z vedení strany odstoupí v roce 2006 a parlamentní dění opustí po skončení volebního období.¹⁸ Novým předsedou Pobřežní strany se stal po Steineru Bastesenovi Roy Waage.

3.2 Volby 2005

3.2.1 Volební kampaň

Ústřední debata předvolební kampaně se soustředila na ekonomické otázky a problematiku spojenou s úrovní a podobou veřejných služeb a sociálního státu. Hlavní názorové střety proběhly mezi reprezentanty největších stran obou bloků – sociálních demokratů a konservativců. Hlavním tématem konservativců, kteří dlouhodobě prosazují podporu podnikatelského sektoru a kritizují podobu sociálního státu, který je výsledkem představ DNA, se stalo opět snižování daňové zátěže, zvýšení zaměstnanosti a rovněž vstup Norska do Evropské unie.

DNA, která je levicovější než její kontinentální sociálně-demokratické „kolegyně“, se vrátila do své tradiční role obhájece welfare-state a kritizovala právě daňové škrty a činnost vlády v oblasti sociálních služeb. Stoltenberg rovněž odmítl koncepci soukromého školství a obvinil H ze zvýšení nezaměstnanosti a míry úrokových sazeb. Mezi předvolebními sliby sociálních demokratů se tak objevilo mimo jiné zvýšení počtu pracovníků v sociálních službách (*The Norwegian Labour Party's Election Programme 2005–2009*). Konservativci naopak označili sociálnědemokratický koncept školství jako cestu vedoucí ke snížení úrovně vzdělávání. Ani jeden z největších soupeřů neslibil z obavy z inflace rozsáhlejší použití peněz získaných z těžby ropy (*New opportunities. The Conservative Party (Høyre) of Norway's political platform 2005–2009*).

Volební kampaň křesťansko-konzervativní Křesťanské lidové strany, která se ve svém programu opírá o morálně-etické a náboženské hodnoty, byla tentokrát poněkud defensivnější než v minulých letech. Mezi tématy, jež zmiňovala, byl boj s chudobou, zvýšení zahraniční pomoci či finanční podpora matkám s malými dětmi. Jako tradiční lze označit důraz na křesťanskou dimenzi vzdělávání (*Politisk program 05–09*).

Nejmenší vládní strana, liberálové, charakterističtí obhajobou svobody jednotlivce, během volební kampaně zdůrazňovali vlastní centristický profil, čímž se částečně distancovali od KrF a H. Jako jeden z hlavních cílů uvedli liberálové snížení daně z příjmů a naopak zvýšení daní dotýkajících se činností, jež poškozují životní prostředí. Postavili se rovněž za větší míru decentralizace a zároveň omezení byrokracie. Zvláštní pozornost věnovali v předvolebním programu pozici malých a středních podnikatelů (*Venstre – The Liberal Party of Norway. Elections 2005*).

Strana pokroku, která ani tentokrát neopustila své tradiční téma – tedy kritiku sociálního státu z (neo)liberálních pozic, se soustředila na způsoby využívání finančních prostředků z těžby ropy, kdy navrhovala nezanedbatelnou část tzv. ropného fondu použít na zlepšení sociálních služeb, infrastruktury a snížení daní. Podle FrP by mělo dojít ke zlepšení boje s ze zahraničí podporovaným organizovaným zločinem (*Prinsipp – og handlingsprogram 2005–2009*).

Strana středu, původně se koncentrující primárně na obhajobu zájmů zemědělců, byla nucena v důsledku úbytku svého tradičního agrárního voličstva doplnit volební program o další aspekty (environmentální problémy, liberalismus). V posledních letech je pozorovatelný posun Strany středy na pomyslné pravo-levé škále více doleva. Odklon Sp od pravicových stran dokumentuje zvýšený akcent, jenž věnovali centristé zlepšení státu blahobytu vedle svých tradičních programových priorit (ochrana životního prostředí, obhajoba zájmů farmářů). Specifické místo ve volebním programu Sp přitom patřilo reformě zdravotnictví se zvláštním důrazem na provoz porodnic a ambulancí. Podobně jako socialistické strany odmítli centristé privatizaci škol a znovu se postavili proti vstupu země do EU (*Senterpartiets prinsipp- og handlingsprogram 2005–2009*).

Esenciální částí volební kampaně SV, již je možno charakterizovat jakožto radikálně levicovou stranu kombinující ve svém programu socialistické a environmentální prvky, se stalo zvýšení úrovně sociálního státu, jehož existenci dle slov Levicových socialistů ohrozila pravicová vláda. SV se postavila proti pokračování privatizace, byla pro reformu zdravotnictví (včetně prosazení bezplatné zubní péče pro mladší 21 let) i školství (garantování školních pomůcek zdarma), zvýraznění progresivnosti daňového systému. Významnou roli sehrálo v jejím volebním programu zdůrazňování environmentální dimenze v průmyslové,

dopravní či energetické politice či posílení prvků přímé demokracie (*SVs arbeidsprogram 2005–09*).

Z hlediska možné podoby nové vlády sehrála důležitou roli intenzifikace kooperace mezi sociálními demokraty, Levicovými socialisty a centristy, mimo jiné díky dobrým relacím Stoltenberga a předsedkyně SV Kristin Halvorsenové. Centristé, zůstavše po volbách v roce 2001 mimo Bondevikovu pravostředovou vládní koalici, se názorově přiblížili hlavní opoziční formaci, DNA. V červenci 2005 proběhla tisková konference, na níž Stoltenberg, Halvorsenová a předsedkyně Sp Hagová deklarovali jako společný cíl vytvoření vládní koalice. Zároveň předložili dokument obsahující přibližně 150 bodů tvořících základ potenciální vládní spolupráce a dali tím vzniknout tzv. Rudozelené alianci. Kooperaci nezabránily ani rozdílné názory stran týkající se zahraniční (DNA podporuje vstup Norska do EU, zatímco Sp¹⁹ a SV jsou proti, navíc SV se staví i proti členství země v NATO) či energetické politiky, kdy SV a Sp akcentují ve svém programu ekologické aspekty více než DNA (Aftenposten, 15. 7. 2005).

3.2.2 Výsledky voleb

Vítězem zářijových voleb, kterých se zúčastnilo 77,1 % oprávněných voličů, se stala Strana práce, která získala 32,7 % hlasů a oproti roku 2001 si polepšila o 18 mandátů.²⁰ Sociálním demokratům se tak vyplatil návrat k tradičnímu profilu strany jakožto obhájce státu blahobytu a rozsáhlého systému veřejných služeb. Na druhou stranu je nutno říci, že přes výrazný nárůst voličské podpory představuje zářijový výsledek druhý nejhorší volební zisk DNA od roku 1930 (!). Jako pomyslného druhého vítěze volebního klání můžeme označit Hagenovu Stranu pokroku. Zisk 22,1 % a 38 mandátů představuje vůbec nejlepší volební výsledek FrP v historii. Na mimořádném úspěchu Frp se podepsalo zklamání pravicových voličů, kteří chápali FrP jako alternativu tradičních pravostředových stran v čele s H. V tomto ohledu Hagenovi pomohlo i to, že před volbami odmítl podporu případné nové pravostředové vlády (Aftenposten, 12. 9. 2005).

Největší zklamání znamenaly volební výsledky pro konzervativce a Křesťanskou lidovou stranu, největší subjekty dosavadní vládní koalice. Konzervativcům dalo důvěru o více než deset procent voličů méně než v roce 2001. Zisk 14,1 % hlasů znamenal 23 mandátů, o 15 méně než na základě výsledků předchozích voleb. V poměru ke svému předchozímu volebnímu zisku dopadla ještě hůře KrF, jejíž volební podpora se ztenčila téměř na polovinu. Na volebním propadu a historicky vůbec nejhorším výsledku KrF (6,8 % hlasů a 11 mandátů) se odrazila mimo jiné neoblíbenost premiéra Bondevika. Dva měsíce před volbami jej jako vhodného kandidáta na předsedu vlády označilo pouhých 21 % respondentů oproti 56 % dotazovaných, kteří preferovali Stoltenberga. Navíc samotná KrF byla v předvolebních průzkumech vnímána jako druhá nejméně akceptovatelná politická strana po FrP (Aftenposten, 1. 7. 2005).

Méně hlasů (8,8 %) oproti předchozím volbám získala i SV. Možnou příčinu poklesu voličské přízně Levicových socialistů lze spatřovat v odmítavém postoji části členské základny ke sbližování s DNA, jež je především staršími členy strany vnímána spíše jako hlavní konkurent než partner pro vládní spolupráci (viz výše vznik SF). Jedinou vládní stranou, které se podařilo zvýšit své zastoupení ve Stortingu, zůstala V. Liberálům se podařilo oslovit 5,9 % voličů,

což znamenalo po přepočtu 10 parlamentních křesel. Ještě o jednoho poslance více získala Sp, které odevzdalo hlas 6,5% voličů. Po osmi letech neobhájila parlamentní zastoupení Pobřežní strana, a to i přesto, že poprvé v historii kandidovala ve všech volebních obvodech (tedy i ve dvou vnitrozemských). Do Stortingu se nedostal ani komunistický Rudý volební svaz (Rød Valgallianse), který podle některých předvolebních průzkumů mohl překročit volební práh.

Z hlediska porovnání výsledků obou bloků ucházejících se o vládní úřad zvítězil s náskokem ten levostředový. Sociální demokraté, Levicoví socialisté a centristé se mohli těšit z přízně 48% voličů oproti 26,8% dosavadních vládních stran. Přestože společně s FrP – nehledě na již zmíněné odmítnutí spolupráce Strany pokroku a dosavadní vlády – byl zisk pravicových stran (48,9%) větší než levostředového bloku, rozložení poslaneckých mandátů, kdy DNA, SV a Sp disponují po volbách ve Stortingu většinou (87 křesel ze 169), determinovalo následnou podobu vládní koalice.

Podle očekávání se novým premiérem stal Jens Stoltenberg, který představil králi Haraldu V. členy své vlády 17. října 2005. Post ministryně financí obsadila šéfka SV Kristin Halvorsenová, předsedkyně Sp Åslaug Hagová byla pověřena řízením ministerstva pro místní správu a regionální rozvoj. Jako sporné se ukázaly během procesu formování vládní koalice některé environmentální otázky (exploatace arktických oblastí či budování plynových elektráren), zahraniční politika zejména ve vztahu k EU (ministrem zahraničí se stal Jonas Gahr Støre, mnohaletý člen DNA a ministr vlád Gro Harlem Brundtlandové) a rozsah financování veřejných služeb. Strany se shodly na zvýšení výdajů na rozvoj sociálního státu, vládní participace centristů se odrazila ve slibu větší podpory zemědělcům, vyšší pozornost by měla být věnována ochraně životního prostředí (ministryní životního prostředí se stala Helen Bjørnøyová z SV). Největší zastoupení má ve vládě DNA (10 ministrů včetně Stoltenberga), čtyři ministerské posty získali Levicoví socialisté, stejně jako centristé.

Ze systémového hlediska lze vyzdvihnout především čtyři výstupy zářijových voleb. Za prvé, sociální demokraté dokázali oproti předchozím volbám výrazně zvýšit svůj volební zisk a vrátili se na post s výraznou převahou nejsilnější politické strany. Jejich náskok před druhou FrP činil 10,6% hlasů oproti roku 2001, kdy Konservativní strana zaostala za DNA o 3,1% hlasů. Na druhou stranu je třeba konstatovat, že v minulosti byla pozice sociálních demokratů silnější a volební zisk 32,3% hlasů lze z historické perspektivy označit za podprůměrný. Zůstává tak otázkou, zda je možné i v současnosti hovořit o DNA jako o dominantní straně. Pomoci nalézt odpověď na tuto otázku mohou příští volby, které se uskuteční v roce 2009 a kdy bude záležet na tom, zda se podaří sociální demokracii opětovně zvýšit svou voličskou podporu.

Zbývající tři významné momenty se netýkají samotných volebních výsledků, ale podoby vládního kabinetu, který na jejich základě vznikl. Vůbec poprvé v historii vytvořila DNA koaliční vládu. Vládní participace sociálních demokratů měla až do roku 2005 podobu většinových či menšinových, nicméně vždy jednobarevných kabinetů. Změnu strategie sociální demokracie je třeba vidět především ve světle skutečnosti, že DNA měla „v zádech“ strašák v podobě volebního propadáku z roku 2001, což ji přimělo k předvolební kooperaci a sblížení s SV a Sp, jejímž výsledkem bylo zformování explicitní alternativy pravostředové vláde. Podobně, poprvé v historii, se součástí vládní koalice stali Levicoví socialisté, kteří doposud „pouze“ podporovali menšinové sociálnědemokratické vlády a jako vládní partneři byli pro

představitele DNA nepřijatelní. Naopak vládní zkušenosti má třetí člen Stoltenbergovy koalice, Strana středu. Její dosavadní vládní působení však znamenalo participaci v pravostředových vládách, přičemž kooperace s DNA se omezila na podporu jedné sociálnědemokratické vlády v 30. letech 20. století. Odcizení centristů od stran pravostředové koalice (v první řadě H) se projevovalo již před volbami v roce 2001, pokračovalo jejich neúčastí v Bondevikově kabinetu a vyvrcholilo právě spoluprací s DNA a SV, které ukázalo na principiální slučitelnost programatické báze Sp a socialistických stran.

4. Závěr

Předkládaný text usiloval o představení a analýzu vývoje norského systému politických stran, přičemž prostor byl věnován i širšímu pohledu na politický systém jako celek, a to v kontextu tzv. skandinávského modelu. Významná část textu se zaměřila na analýzu vývoje norské politiky na začátku 21. století při poukázání na možné změny ve fungování stranicko-politického systému zejména v souvislosti s výstupy voleb v roce 2005. Od 60. let 20. století vykazoval norský systém politických stran charakteristiku dvoublokové soutěže na jedné straně reprezentované socialistickými stranami (DNA, SF, resp. SV) a na straně druhé pravostředovými formacemi (H, KrF, V, Sp, později s výhradami i FrP).

Z tohoto hlediska přinesly volby v roce 2005 náznaky možných změn. Vítězem voleb se stala sociální demokracie, které se podařilo oproti roku 2001 významně navýšit svůj volební zisk, jenž přesto nedosáhl úrovně přízně voličů sociální demokracie z předchozích období. Do příštích let proto zůstává nezodpovězenou otázkou setrvání pozice DNA jako dominantní (resp. dominující) formace v rámci norského systému politických stran. Druhá skončila s historicky nejvyšší volební podporou Strana pokroku, která se tak stala největším subjektem v pravé části stranického spektra. Naopak jako poražené vyšly z voleb dosavadní vládní strany. Konservativci a Křesťanská lidová strana si pohoršili o třetinu, resp. polovinu hlasů a přestože Liberální strana dokázala svou volební podporu navýšit, v celkovém součtu hlasů ve srovnání s rokem 2001 exvládní strany významně zaostaly.

Vzhledem k tomu, že volební ztrátu utrpěli i Levicoví socialisté, pro podobu budoucí vlády se ukázala jako rozhodující role Strany středu. Někdejší vládní partner pravicových stran se po volbách v roce 2001 nestal součástí Bondevikova kabinetu a před volbami v roce 2005 kooperoval s DNA a SV s cílem vytvoření rudozelené alternativy dosavadní vlády. Na základě povolebního vyjednávání skutečně vznikla levostředová vláda zahrnující zmíněné tři subjekty.

Z perspektivy dosavadní evoluce norského politického systému se jeví jako důležité tři nové okamžiky. Poprvé došlo k vytvoření většinové koaliční vlády za účasti sociální demokracie, poprvé získali vládní zastoupení Levicoví socialisté a poprvé se ve vládní koalici s levicovými subjekty ocitla z pravicového bloku „přeběhnuvší“ Strana středu. Do budoucna tak bude zajímavé sledovat, zda změny, jež se udály v následku voleb v roce 2005, zůstanou trvalými a zda se projeví v proměně logiky dosavadního fungování stranického systému založené na dvoublokové soutěži. Jako důležitou je nutno v této souvislosti chápat zejména budoucí roli Sp, která by se v příštích letech mohla ocitnout v pozici pivotální strany, využívající svůj koaliční potenciál k participaci ve vládních koalicích jak nalevo, tak napravo od politického

středu. Na druhou stranu, pokud se ukáže ideologická vzdálenost centristů a pravicových stran jako příliš velká a vzájemná kooperace jako nemožná, je pravděpodobná „pouhá“ modifikace dvoublokové kompetice spočívající ve změně stranického složení jednotlivých bloků v duchu vývoje před volbami v roce 2005.

Přes naznačené možnosti budoucího vývoje nedošlo k narušení typu systému, který ve většině svých znaků naplňuje charakteristiku umírněného pluralismu. Ba naopak, historicky první participace SV na vládě oslabila její chápání jakožto potenciálně jednoho z antisystémových subjektů. Přiblížení se k polarizovanému pluralismu neznamená ani posílení voličské podpory FrP, již podobně (a to přes minimální koaliční potenciál) jako SV nelze považovat za antisystémovou formaci.

Tabulka 1: Výsledky voleb do Stortingu v letech 2001 a 2005

Výsledky voleb do Stortingu v letech 2001 a 2005				
	2001		2005	
	Hlasy v%	Mandáty (165)	Hlasy v%	Mandáty (169)
DNA	24,3	43	32,7	61
FrP	14,6	26	22,1	38
H	21,2	38	14,1	23
SV	12,5	23	8,8	15
KrF	12,4	22	6,8	11
SP	5,6	10	6,5	11
V	3,9	2	5,9	10
KP	1,7	1	0,8	0
Volební účast v%	74,5		77,1	

Zdroj: Parties and Elections in Europe. Norway

Tabulka 2: Výsledky voleb do Stortingu v letech 1945–1997

Strana/volby	1945	1949	1953	1957	1961	1965	1969	1973	1977	1981	1985	1989	1993	1997
DNA	41,0	45,7	46,7	48,3	46,8	43,1	46,5	35,3	42,3	37,2	40,8	34,3	36,9	35,0
Sp	8,0	7,9	9,0	9,3	9,4	9,9	10,3	11,0	8,6	6,7	6,6	6,5	16,7	7,9
H	17,0	18,3	18,6	18,9	20,0	21,2	19,6	17,4	24,8	31,8	30,4	22,2	17,0	14,3
V	13,8	13,1	10,0	9,6	8,9	10,4	9,4	3,6	3,2	3,9	3,1	3,2	3,6	4,5
KrF	7,9	8,4	10,5	10,2	9,6	8,1	9,3	12,3	12,4	9,4	8,3	8,5	7,9	13,7
NKP	11,9	5,8	5,1	3,4	2,9	1,4	1,0	11,2	0,4	0,3	0,2	–	0,0	0,1
SF	–	–	–	–	2,4	6,0	3,4		–	–	–	–	–	–
SV	–	–	–	–	–	–	–	–	4,2	4,9	5,5	10,1	7,9	6,0
FrP	–	–	–	–	–	–	–	5,0	1,9	4,5	3,7	13,0	6,3	15,3
RV	–	–	–	–	–	–	–	0,4	0,6	0,7	0,6	0,8	1,1	1,7

Zdroj: Parties and Elections in Europe. Norway

Tabulka 3: Přehled poválečných norských vlád²¹

Rok nástupu do funkce	Premiér	Stranické složení	Charakter vlády	Rok nástupu do funkce	Premiér	Stranické složení	Charakter
1945	E. Gerhardsen	DNA	většinová	1976	O. Nordli	DNA	menšinová
1949	E. Gerhardsen	DNA	většinová	1977	O. Nordli	DNA	menšinová
1951	O. Torp	DNA	většinová	1981	G. Brundtlandová	DNA	menšinová
1953	O. Torp	DNA	většinová	1981	K. Willoch	H	menšinová
1955	E. Gerhardsen	DNA	většinová	1983	K. Willoch	H, KrF, Sp	menšinová
1957	E. Gerhardsen	DNA	většinová	1985	K. Willoch	H, KrF, Sp	menšinová
1961	E. Gerhardsen	DNA	menšinová	1986	G. Brundtlandová	DNA	menšinová
1963	L. Lyng	H, Sp, KrF, V	menšinová	1989	J. P. Syse	H, KrF, Sp	menšinová
1963	E. Gerhardsen	DNA	menšinová	1990	G. Brundtlandová	DNA	menšinová
1965	P. Borten	Sp, KrF, H, V	většinová	1993	G. Brundtlandová	DNA	menšinová
1969	P. Borten	Sp, KrF, H, V	většinová	1997	K. M. Bondevik	KrF, Sp, V	menšinová
1971	T. Bratteli	DNA	menšinová	2001	K. M. Bondevik	KrF, H, V	menšinová
1972	L. Korvald	KrF, Sp, V	menšinová	2005	J. Stoltenberg	DNA, Sp, SV	většinová
1973	T. Bratteli	DNA	menšinová				

Zdroj: The Norwegian Council of State since 1814

Seznam použitých zkratk politických stran

BP	Agrární strana (Bondeparti)
DNA	Norská strana práce (Det norske Arbeiderparti)
FrP	Strana pokroku (Fremskrittspartiet)
H	Konzervativní strana (Høyre)
KrF	Křesťanská lidová strana (Kristelig Folkeparti)
Kyst	Pobřežní strana (Kystpartiet)
NKP	Norská komunistická strana (Norges Kommunistiske Parti)
RV	Rudý volební svaz (Rød Valgallianse)
Sp	Strana středu (Senterpartiet)
SF	Socialistická lidová strana (Sosialistisk Folkeparti)
SV	Levicová socialistická strana (Sosialistisk Venstreparti)

Poznámky:

1. To ovšem neznamená, že skandinávská politika se zájmu české politické vědy zcela vyhnula (srov. např. Kopeček 2003a, 2003b, Strmiska et al. 2005). Podstatná část textů se ovšem soustředí primárně na vztah severských zemí k Evropské unii, potažmo na fenomén euroskepticismu (srov. např. Gažovič, Minařík 2005, Havlík 2004, 2005, Kaniok 2003, 2004, 2005, Tunkrová 2004, Tunkrová 2005)
2. Konkrétně se jednalo o variantu dvoukolového většinového systému, kdy v prvním kole byl zvolen kandidát, jenž obdržel absolutní většinu hlasů. V případě, že se nikomu nepodařilo získat nadpolo-

viční většinu hlasů, konalo se kolo druhé, jehož se mohli účastnit všichni uchazeči, kteří kandidovali v kole prvním. Ve druhém kole pak stačila pro zvolení relativní většina hlasů (Caramani 2000: 738–739, Grzybowski 1989: 68–69).

3. Modifikovaný dělitel Sainte-Laguë bývá svými účinky řazen mezi d'Hondtův dělitel (výhodný pro velké strany, zejména v kombinaci s malými volebními obvody) a „ryzí“ dělitel Sainte-Laguë (zvýhodňuje malé politické subjekty). Díky tomu, že se začíná dělit číslem 1,4, znesnadňuje modifikovaný dělitel Sainte-Laguë přístup malých politických subjektů k prvnímu mandátu, hlavně v případě malých volebních obvodů. Nejvíce zvýhodněny tak bývají středně velké subjekty (srov. Grzybowski 1989: 71–72, Havlík et al. 2004: 125)
4. V celostátním měřítku získala Pobřežní strana pouhých 1,7% hlasů. Ve volebním obvodu Nordland, který tvoří část západního pobřeží země, odevzdalo hlas Bastensenově straně 10,9% voličů, což znamenalo získání jednoho mandátu. Za KP se v rámci Nordlandu umístila mimo jiné Strana středu (8,8%) či Liberálové (2,2%).
5. V současnosti jsou v Norsku uznávány jako rovnoprávné obě verze jazyka. Součástí povinné školní docházky je současná výuka obou verzí norštiny.
6. Bipartistický model fungování stranického systému nenarušilo ani opakované štěpení pravicových subjektů. Již v roce 1886 se kvůli sporům týkajícím se především náboženských a etických otázek odstěpili od V Umírnění liberálové, jejichž členové vstoupili později z velké části do Konservativní strany. V roce 1905 pak vzniká nová politická formace s názvem Národní liberálové, mající úzké vazby s konservativci (srov. Rokkan 1967: 391; 394, Urwin 2000: 38). Oběma subjektům se však nepodařilo získat významnější parlamentní zastoupení a na fungování stranického systému měly zanedbatelný vliv.
7. Zatímco v letech 1945–1969 činila průměrná voličská podpora DNA 45,5%, v období 1973–2001 to bylo „jen“ 35,8%.
8. Dominantní stranu v pojetí italského politologa Giovanni Sartoriho představuje takové uspořádání, kdy jedna politická strana dlouhodobě a výrazně předstihuje velikostí své volební podpory ostatní politické strany. Francouzský politolog Maurice Duverger pak podmínil klasifikaci politické strany jako dominantní splněním dvou požadavků: 1) daná politická strana je po určité období (většinou se uvádí období nejméně tři po sobě jdoucích voleb) podstatně silnější než kterákoli jiná strana; 2) její ideologie a metody jsou „výrazem své doby“ a zároveň společnost ji považuje za dominantní (srov. Novák 1997: 161). Dominantní stranu je nutno odlišit od *systemu* s predominantní stranou, které se daří opakovaně (zpravidla nejméně ve třech řádných volbách po sobě) získávat nadpoloviční většinu mandátů v zastupitelském sboru. (Sartori 2005: 208–218, srov. Fiala, Strmiska 1998: 223–224, Novák 1997: 66–67). Z hlediska zaměření našeho textu je nikoli nezajímavé „změkčení“ podmínky absolutní většiny mandátů v zastupitelském sboru jakožto definičního kritéria, k němuž Sartori (2005: 212) přistupuje mimo jiné v souvislosti s fungováním skandinávských politických systémů, když uvádí, že „lze práh snížit na úroveň, kde menšinové jednostranické vlády zůstávají stálou a efektivní praxí“.
9. Při započítání Liberální strany, která se sice potýkala s poklesem voličské podpory (oproti předchozímu období se její zisky zmenšily přibližně na třetiny), nicméně vzhledem ke svému zanedbatelnému koaličnímu potenciálu představovala relevantní formaci.
10. Jako typická se jeví v této souvislosti voličská podpora SV od roku 1973, kdy se Levicovým socialistům podařilo pouze dvakrát (v roce 1989 a 2001) překročit hranici 10%. Následně se voličská přízeň SV vrátila na předchozí úroveň. To samé lze tvrdit o FrP, alespoň do roku 1997. Do té doby pouze v roce 1989 získala Strana pokroku více než pět procent hlasů (13%). Poněkud jiný trend můžeme vysledovat v posledních trojích volbách, kdy získal FrP neklesl pod 14% hranici a v roce 2005 dokonce dosáhl 22,1%, a to především na úkor pravostředových stran. Naznačený odstředivý trend vyvrací opětovné posílení pozice DNA oproti roku 2001.
11. Francouzský politolog Jean Blondel rozlišil na základě kritéria velikosti voličské podpory následující typy stranických systémů: bipartismus (dvě největší získávají minimálně 90% hlasů), systém dvou a půl stran (vedle dvou velkých stran působí strana nepoměrně menší, mající však široký

- koaliční potenciál), vícestranický systém s dominující stranou (jedna ze stran získává kolem 40 % hlasů, případně přibližně dvakrát tolik hlasů jako druhá strana v pořadí a hraje nezastupitelnou roli při sestavování vlád), „čistý“ vícestranický systém bez dominující strany (jednotlivé strany disponují srovnatelnou voličskou podporou) (Blondel 1968, srov. Klíma 1998: 160–164, Novák 1997: 167–170).
12. Vůbec nejlepšího volebního výsledku dosáhla DNA v roce 1957, kdy jí dalo svůj hlas 48,3 % voličů. Konservativci, představující druhou nejsilnější stranu, obdrželi o téměř 30 % hlasů (!) méně (*Parties and Elections in Europe. Norway*).
 13. Od 60. let 20. století se původně nejednotný postoj DNA k EU přiklonil na stranu zastánců vstupu. A tak ačkoli se v září 1972 jednalo pouze o konsultativní referendum, vláda Trygve Bratelliho svázala svoji další existenci s pozitivním výsledkem plebiscitu.
 14. Již v roce 1992, po synově sebevraždě, se Brundtlandová vzdala postu předsedkyně DNA v Jaglandův prospěch.
 15. Jagland tak dostal svému předvolebnímu prohlášení, kdy slíbil odchod sociální demokracie do opozice, pokud DNA získá méně hlasů než ve volbách v roce 1993, kdy se pro DNA vyslovilo 36,9 % voličů.
 16. Na rozdíl např. od finského politického systému, kdy jsou nadměrné koalice napříč politickým spektrem spíše pravidlem než výjimkou (srov. Jungar 2002, Lane, Ersson 1996: 270–273, Mattila, Raunio 2002, Petersson 1994: 105–107).
 17. Např. v roce 2002 se FrP postavila proti vládnímu návrhu rozpočtu a prosazovala navýšení státních dotací nemocnic.
 18. Novým šéfem FrP se stala v květnu 2006 po takřka jednomyslné volbě Siv Jensenová, poslankyně a členka parlamentního výboru pro zahraniční vztahy (Aftenposten, 8. 5. 2006).
 19. Z této perspektivy je nikoli nezajímavá část předvolebního programu Strany středu varující před vytvořením proevropské většiny DNA a H ve Stortingu.
 20. Při srovnání zisku mandátů jednotlivých stran v roce 2001 a 2005 je třeba mít na paměti zvýšení počtu křesel ve Stortingu z 165 na 169, ke kterému došlo před volbami 2005.
 21. Do tabulky není zahrnuta specifická vláda „národní jednoty“, již se účastnily DNA, V, H, BP, NKP a Domácí fronta (Hnutí odporu) a jež byla v úřadu od června do listopadu 1945.

Literatura:

- Aftenposten, 12. 8. 2004, 24. 2. 2005, 1. 7. 2005, 15. 7. 2005, 24. 8. 2005, 12. 9. 2005, 8. 5. 2006 (<http://www.aftenposten.no>). Ověřeno k 20. 5. 2006.
- Arter, David. 1999. *Scandinavian Politics Today*. Manchester & New York: Manchester University Press.
- Batory, Agnes a Sitter, Nick. 2004. „Cleavages, competition and coalition-building: Agrarian parties and the European question in Western and East Central Europe.“, *European Journal of Political Research* 43, č. 4, 523–546.
- Bjørklund, Tor. 2003. *The Norwegian Progress Party: A Bridge-Builder over Old Cleavages*. Paper presented at EREPS annual meeting in Ghent, (http://www.politik.uni-mainz.de/ereps/download/bjorklund_progress_party_builder_cleavages.pdf). Ověřeno k 20. 1. 2006.
- Bjørklund, Tor a Goul Andersen, Jørgen. 1999. *Anti-Immigration Parties in Denmark and Norway: The Progress Parties and the Danish People's Party* (<http://www.extremismus.com/texte/eurex5.pdf>). Ověřeno k 20. 1. 2006.
- Blom-Hansen, Jens. 2000. „Still Corporatism in Scandinavia? A Survey of Recent Empirical Findings.“ *Scandinavian Political Studies* 23, č. 2, 157–181.
- Blondel, Jean. 1968. „Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies.“ *Canadian Journal of Political Science* 1, č. 2, 183–203.

- Caramani, Daniele. 2000. *The Societies of Europe. Elections in Western Europe since 1815. Electoral Results by Constituencies*. London: Macmillan.
- Day, Alan. 2002. *Political Parties of the World*. London: John Harper Publishing.
- Fiala, Petr a Mareš, Miroslav. 2003. „Pluralismus a (neo)korporatismus.“ In: *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Eds. Hloušek, Vít a Kopeček, Luboš. Brno: MPÚ, 232–250.
- Fiala, Petr a Pitrová, Markéta. 2003. *Evropská unie*. Brno: CDK.
- Fiala, Petr a Strmiska, Maxmilián. 1998. *Teorie politických stran*. Brno: Barrister & Principal.
- Gažovič, Ondrej a Minařík, David. 2005. „Nórsko a Európska únia, ich vzájomný vzťah a jeho možné premeny v budúcnosti.“ *Politologický časopis* 12, č. 2, 139–151.
- Grzybowski, Marian. 1989. *Systemy polityczne Współczesnej Skandynawii*. Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Gstöhl, Sieglinde. 2002. *Reluctant Europeans: Norway, Sweden, and Switzerland in the Process of Integration*. Boulder: Rienner.
- Havlík, Vlastimil. 2004. „Dánské politické strany a evropská integrace.“ *Politologický časopis* 11, č. 3, 224–239.
- Havlík, Vlastimil. 2005. „Euroskeptické politické strany v Dánsku.“ In: *Evropeizace. Nové téma politologického výzkumu*. Eds. Dančák, Břetislav, Fiala, Petr a Hloušek, Vít. Brno: MPÚ, 96–104.
- Havlík, Vlastimil, Šedo, Jakub a Čaloud, Dalibor. 2004. „Systémy poměrného zastoupení.“ In: *Volební systémy*. Eds. Chytilík, Roman a Šedo, Jakub. Brno: MPÚ, 104–142.
- Jungar, Ann-Cathrine. 2002. „A Case of a Surplus Majority Government: The Finnish Rainbow Coalition.“ *Scandinavian Political Studies* 25, č. 1, 57–83.
- Kaniok, Petr. 2003. „Čtvrté rozšíření: Rakousko, Finsko, Švédsko.“ In: *Rozšiřování ES/EU*. Eds. Fiala, Petr a Pitrová, Markéta. Třetí, aktualizované vydání, Brno: Mezinárodní politologický ústav, 111–136.
- Kaniok, Petr. 2004. „Euroskeptické strany ve Skandinávii.“ *Politologický časopis* 11, č. 2, 149–157.
- Kaniok, Petr. 2005. „Vznik Červnové kandidátky jako důsledek tendencí švédské evropské debaty.“ In: *Evropeizace. Nové téma politologického výzkumu*. Eds. Dančák, Břetislav, Fiala, Petr a Hloušek, Vít. Brno: MPÚ, s. 134–144.
- Klíma, Michal. 1998. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix.
- Kopeček, Lubomír. 2003a. „Politika v ministátu: islandský stranický a politický systém ve 20. století.“ *Politologická revue* 9, č. 2, 116–137.
- Kopeček, Lubomír. 2003b. „Proměny dánské politiky.“ *Politologický časopis* 10, č. 3, 243–261.
- Kuhnle, Stein. 2000. „The Scandinavian Welfare State in the 1990s: Challenged but Viable.“ *West European Politics* 23, č. 2, 209–228.
- Kysela, Jan. 2004. *Dvoukomorové systémy. Teorie, historie a srovnání dvoukomorových parlamentů*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Lane, Jan-Erik a Ersson, Svante. 1996. „The Nordic Countries,“ In: *Political Institutions in Europe*. Ed. Colomer, J. M. London – New York: Routledge, 254–281.
- Læg Reid, Per a Roness, Paul. 2000. „Political Parties, Bureaucracies, and Corporatism.“ In: *Challenges to Political Parties. The Case of Norway*. Eds. Strøm, Kaare, Svåsand, Lars, Ann Arbor: University of Michigan Press, 167–191.
- Lebeda, Tomáš. 2001. „Hlavní proměnné proporčních volebních systémů.“ *Sociologický časopis* 37, č. 4, 425–448.
- Lijphart, Arend. 1994. *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Lipset, Seymour M. a Rokkan, Stein (1967): „Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction.“ In: *Party Systems and Voter Alignments. Cross National Perspective*. Eds. Lipset, Seymour Martin a Rokkan, Stein. New York: The Free Press, 1–64.
- Madeley, John T. S. 2002. „Outside the Whale: Norway's Storting Election of 10 September 2001.“ *West European Politics* 25, č. 2, 212–222.

- Madeley, John T. S. a Sitter, Nick. 2003. *Differential Euroscepticism among the Nordic Christian Parties: Protestantism or Protest?* (<http://www.psa.ac.uk/cps/2003/John%20Madeley2.pdf>). Ověřeno k 20. 1. 2006.
- Mattila, Mikko a Raunio, Tapio. 2002. „Government Formation in the Nordic Countries: The Electoral Connection.“ *Scandinavian Political Studies* 25, č. 3, 259–280.
- New opportunities. The Conservative Party (Høyre) of Norway's political platform 2005–2009.* (<http://www.hoyre.no/Saker/1055842224.82>).
- Nordby, Trond. 2003. *Democratization in Scandinavia: the Case of Norway*. Paper presented at the ECPR Conference at Marburg, September 18–20. (<http://www.essex.ac.uk/ECPR/events/generalconference/marburg/papers/20/3/Nordby.pdf>). Ověřeno k 20. 1. 2006.
- Novák, Miroslav. 1997. *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: Slon.
- Parties and Elections in Europe. Norway* (<http://www.parties-and-elections.de/norway2.html>).
- Pedersen, Steffen. 2002. *Obrací se Skandinávie zády ke svému státu blahobytu?* (<http://www.integrace.cz/integrace/clanek.asp?id=602>).
- Petersson, Olof. 1994. *The Government and Politics of the Nordic Countries*. Stockholm: Fritzes.
- Pettersen, Per. 2000. „Parties, the Public, and Immigrants: Responses to New Political Issue.“ In: *Challenges to Political Parties. The Case of Norway*. Eds. Strøm, Kaare, Svåsand, Lars, Ann Arbor: University of Michigan Press, 263–283.
- Politisk program 05–09.* (http://www.krf.no/portal/page?_pageid=33,160280&_dad=portal&_schema=PORTAL).
- Premfors, Rune. *The Contingency of Democratization: Scandinavia in Comparative Perspective* (<http://www.yale.edu/polisci/info/conferences/Contingency%20Conference>). Ověřeno k 20. 1. 2006.
- Prinsipp – og handlingsprogram 2005–2009.* (http://www.frp.no/filestore/Program_FrP.pdf).
- Reynolds, Andrew a Reilly, Ben. 1997. *The International IDEA Handbook of Electoral System Design*. (<http://www.idea.int/esd/publications.cfm>). Ověřeno k 20. 1. 2006.
- Rokkan, Stein. 1967. „Geography, Religion, and Social Class: Crosscutting Cleavages in Norwegian Politics.“ In: *Party Systems and Voter Alignments. Cross National Perspective*. Eds. Lipset, Seymour Martin a Rokkan, Stein. New York: The Free Press, 367–444.
- Řichová, Blanka. 2000. *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v současné politické vědě*. Praha: Portál.
- Sartori, Giovanni. 2005. *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*. Brno: CDK.
- Schubert, Klaus. 1995. „Pluralismus versus korporatismus.“ *Politologický časopis* 2, č. 3, 175–191.
- Sciarini, Pascal a Listhaug, Ola. 1997. „Single Cases or a Unique Pair? The Swiss and Norwegian „No“ to Europe.“ *Journal of Common Market Studies* 35, č. 3, 407–438.
- Senterpartiets prinsipp- og handlingsprogram 2005–2009.* (http://www.senterpartiet.no/dokumentene/7653/0/senterpartiets_prinsipp-og_handlingsprogram_2005_2009_-_nynorsk.doc).
- Sitter, Nick. 2004. *Beyond Government and Opposition? The European Question, Party Strategy and Coalition Politics in Norway* (<http://www.psa.ac.uk/cps/2004/Sitter.pdf>).
- Strmiska, Maxmilián, Hloušek, Vít, Kopeček, Lubomír a Chytilík, Roman. 2005. *Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál.
- Svåsand, Lars. 2002. „The Re-Emergence of the EU Issue in Norwegian Politics.“ *Scandinavian Studies* 74, č. 3, 329–350.
- SVs arbeidsprogram 2005–09.* (<http://www.sv.no/politikken/program/english/>).
- Taagepera, Rein a Shugart, Matthew. 1989. *Seats and Votes. The Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Haven: Yale University Press.
- The Norwegian Council of State since 1814* (http://odin.dep.no/smk/english/government/previous_gov/001001-160057/dok-bn.html).
- The Norwegian Labour Party's Election Programme 2005–2009* (http://www.dna.no/asset/26931/1/26931_1.pdf).
- Tunkrová, Lucie. 2005. „Evropanizace jako příčina rozporu ve švédské Sociálně demokratické dělnické straně – původ nezdařeného referenda o evropské měně?“. *Mezinárodní vztahy* 40, č. 2, 42–56.

- Tunkrová, Lucie. 2004. „How „Europeanised“ Are the Social Democratic Parties in the Czech Republic, Finland and Sweden? Application of the Ladrech's Model“. In: *Europeanisation of National Political Parties*. Eds. Cabada, Ladislav a Krašovec, Alenka. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. 95–118.
- Urwin, Derek. 2000. „The Norwegian Party Systems from the 1880s to the 1990s“, In: *Challenges to Political Parties. The Case of Norway*. Eds. Strøm, Kaare, Svåsand, Lars, Ann Arbor: University of Michigan Press, 33–60.
- Valen, Henry. 1994. „Norway: A Storting Election in the Shadow of the EU.“ *Electoral Studies* 13, č. 2, 169–179.
- Valen, Henry. 1998. „Norway: The Storting Election of September 15, 1997.“ *Electoral Studies* 17, č. 4, 555–560.
- Valen, Henry. 2003. „The Storting election in Norway, September 2001.“ *Electoral Studies* 22, 153–193. *Venstre – The Liberal Party of Norway. Elections 2005* (<http://www.venstre.no/vev/00015D82-8000000B/>).

Internetové adresy politických stran (ověřeno k 20. 1. 2006):

- <http://www.dna.no/> – Norská strana práce
<http://www.frp.no/> – Pokroková strana
<http://www.hoyre.no/> – Konservativci
<http://www.kr.f.no/> – Křesťanská lidová strana
<http://www.senterpartiet.no/> – Strana středu
<http://www.sv.no/> – Levicová socialistická strana
<http://www.venstre.no/> – Liberálové